

Indhold

Forord 9

1 Indledning: Familien – kontinuitet og forandring 13

Kontinuitet og forandring	13
Familien i forhistorisk tid – relevant for nutiden?	20
Familien – variationer over et grundtema	24
Familien og barndommen i et historisk perspektiv	27
Hvad er en familie?	33
Familien er både struktur og proces	37
Hverdagspuslespillet på de tre familiearenaer	40
Den social-relationistiske tilgang	45
Afslutning	46

2 Familie og børn – tal og tendenser 48

Indledning	48
Børnefamiliernes arbejde – ude og hjemme	50
Demografiske tendenser	63
Familiestruktur	71
Dagpasning – dobbeltsocialisering	78
Børns sundhed/sygdom	84
Velfærdssamfund og børnefamilie	98

3 Modernisering – individualisering og fællesskab 107

Familien – livsstil eller livsvilkår?	107
Moderniseringen og familien	108
Samtiden som historie	114
Individualisering	119

Individualisering, nordisk kultur og familiestruktur	122
Individuering og fællesskab	126
Den skandinaviske velfærdsmodel	136
Institutionaliseret individualisme	141
Politik på den offentlige arena – konsekvenser på privatlivets arena	147
Hverdagsliv og familieforskningsliv	153
Små børn i velfærdsstaten	166
Turbulens i roens rede	173
I retning af en moderne »team-familie«	188

4 Børnefamilien – dynamik og relationer 205

Privat og offentlig arena – familiens stofskifte med samfund og kultur	205
Børnefamilien som relationer	210
Børnefamilien som normer og værdier	227
Normforandringer og børnesyn: Lidt baggrundshistorie	231
Forældres opdragelsesværdier og -holdninger: Et signalement	236
Børnefamilien som omsorg og opdragelse	247
Samlet konklusion	273

5 Udsatte familier – mellem belastning og sammenbrud 276

Introduktion	276
Hvad er en udsat familie?	279
Tilbage til Linda og Nikolaj	285
Hovedtyper af udsatte familier	290
Hvilken familietype er Linda og Nikolaj?	294
Familier med svækket socialt og materielt grundlag	295
Familier med indre sammenbrud	306
Familien hvor et medlem har personlige problemer	339
Familier og børn med anden etnisk baggrund	348
Udsatte familier – på tværs	356
Socialpolitiske perspektiver	366
Afslutning	371

6 Familien i fremtiden – på vej mod en ny betydning? 373

Spådomme om familien 374

Udfordringer for familien – på flere planer 384

Individualisering og fællesskab 387

Arbejdsliv og familieliv 391

Børnesyn og opdragelse 399

Familien i fremtiden: opsamling 405

Litteratur 408

Navneindeks 427

Emneindeks 431

Forord

Vi har alle været børn engang. Derfor ved vi også af egen erfaring, hvad det vil sige at være barn. De fleste er også vokset op i en familie. Derfor er familien og familieliv som sådan også noget alle kan snakke med om. Og så har de fleste af os også stiftet egen familie og sat børn i verden. Mange har endda levet i flere parforhold – med egne, fælles og stedbørn. Kort sagt: Vi har alle en vis erfaring med børn og familieliv.

Men hertil kommer så, at nogle af os også er bedsteforældre. Det gælder for to af denne bogs forfattere. Dermed føjes en ny dimension til forståelsen af familien: Nu oplever vi, hvad tre generationer er fælles om helt basale oplevelser – og hvad der skiller disse generationer i tid, kultur og sociale vilkår. Og dermed også i forståelsesrammer.

I arbejdet med denne bog har netop dette slået os som noget centralt: på den ene side kontinuiteten – på den anden side det foranderlige ved familien som institution. Det kontinuerlige afspejler det grundlæggende ved det at være menneske og vokse op i det fællesskab, som en familie er. Et fællesskab, der udvikler mønstre af tilknytning og afhængighed, som præger samspillet mellem børn og forældre. Det kontinuerlige er også den særlige familie-følelse, der giver fornemmelsen af en familiemæssig identitet og loyalitet.

Det foranderlige ved familien handler om ændrede vilkår, ændrede holdninger og synsvinkler og nye måder at gøre tingene på. Og så en samfundsmæssig udvikling, der omdefinerer tingene og for et første blik gør den aktuelle familie meget anderledes end den tidligere. Og dermed en foranderlighed, der ændrer selve den sociale organisation, som familien er.

Dette tema har været udfordrende og inspirerende for os under vores arbejde med bogen. Vi søgte en dybere forståelse af familien som en privat arena, hvor børn og voksne mødes, og hvor de »forhandler« og får deres dagligdag på plads. Men det sker i skarp konkurrence med andre arenaer – de offentlige – som familiens medlemmer også er engageret i, fx erhvervsarbejdet, fritidslivet, skolen og institutionerne, vennerne og medierne. Familien er både den tid, der er til rest – og det mere ubestemmelige »familieliv«, som mange mennesker sætter allerhøjest. Og her fandt

vi så, at der er endnu en arena, som er med til at sætte dagsordenen i familien, nemlig den personlige arena: De personlige oplevelser, måden at være menneske på, for nu at sige det lidt højstemt, men det er også problemerne, lidelsen og afvigelsen.

I denne søgen efter samspillene mellem arenaerne og så at sige »meningen« bag familien har vi støttet os til vores faglige baggrund, som er psykologien. Både udviklingspsykologien og socialpsykologien. Her støtter vi os hver især til en årelang erfaring med forskning inden for børne- og familiefeltet. Men vi trækker bestemt også andre faglige synsvinkler ind end lige dem, der udgør vores eget faglige fundament, psykologien kan ikke i sig selv være tilstrækkelig faglig ballast til at udgøre rammen for vores søgeproces. Vi har også hentet fra sociologien og antropologien, lige så vel som faglige retninger som kulturanalyse, pædagogik, historie og økonomi har bidraget til vores analysearbejde.

Denne bog om børn og familie i en opbrudstid har et bredt fokus. Alligevel har vi valgt at udelade vigtige spørgsmål. Det drejer sig om hele skoleområdet, om teenagertilværelsen i familien, om familien i forbrugerkulturen, om bedsteforældrenes rolle i børnefamiliernes liv samt om de voksnes – forældrenes – seksuelle og erotiske samliv. Vi har ikke udeladt disse spørgsmål, fordi de efter vores mening ikke har stor betydning. Det ved vi, de har. Begrundelsen for udeladelsen hænger sammen med to ting, nemlig at der enten eksisterer en omfattende litteratur om disse spørgsmål, som vi med fordel kan henvise til – eller også at der ikke foreligger tilstrækkelig forskning på området, som vi kan bygge på.

Bogen er udarbejdet af os i fællesskab, og den bygger på drøftelser og diskussioner over flere år. Vi er ikke enige i alle detaljer, der er vurderingsmæssige forskelle mellem os. Men grundlæggende står vi på den samme platform, der handler om aktuel og forskningsbaseret viden om børn og familier – og vore egne teoretiske og empiriske bidrag til at udvikle denne platform.

Bogen indledes i kapitel 1 med en indledning, skrevet af os i fællesskab. Der har vi samlet en del af de forståelsesrammer, som vi alle tre forudsætter i vore individuelle kapitler. Her præsenteres også vigtige begreber. De følgende kapitler baserer sig også på vores fælles bidrag og diskussioner, men her er det én af os, der har været hovedforfatter til den endelige tekst.

Dion Sommer er hovedforfatter til kapitel 2, *Familie og børn – tal og tendenser*. Til dette kapitel har ph.d.-studerende Imogen Vilstrup bidraget med fremskaffelse af det statistiske materiale – vi vil her gerne rette en tak til Imogen for hendes indsats. I kapitlet fremlægges central viden om familien fra en sociologisk vinkel. Her er statistikken om familien i dag, her er de nye familiemønstre, mødrenes beskæftigelse på arbejdsmarkedet og skilsmisserne præsenteret som større eller mindre andele af befolkningen, så det er muligt at fornemme udviklingen på disse og andre områder. Også dette kapitel ligger som en forudsætning for de andre kapitler.

Kapitel 3 er skrevet af Lars Dencik, her er overskriften *Modernisering – individualisering og fællesskab*. Synsvinklen er her primært et moderniseringssociologisk perspektiv. Hvordan har de enorme teknologiske og samfundsmæssige moderniseringsprocesser påvirket samspillet mellem individ og fællesskab og dermed familien?

Kapitel 4 har overskriften *Børnefamilien – dynamik og relationer*, og det er skrevet af Dion Sommer. Her handler det om familien som en privat arena, der omfatter værdier, normer og relationer. Familiens omsorgs- og opdragelsespraksis er indlejret i denne arena, men ikke uden stærk påvirkning fra familiens samspil med udfoldelsen på de andre arenaer: de offentlige og de personlige.

I kapitel 5 drejer det sig om familier med vanskeligheder af forskellig art, titlen på kapitlet er *Udsatte familier – mellem belastning og sammenbrud*. Forfatteren er her Per Schultz Jørgensen, som behandler forskellige typer af sammenbrud, bl.a. fattigdom, skilsmisser, alkoholmisbrug, seksuelle overgreb og psykisk sygdom hos en af forældrene. »Sammenbrud« er en dramatisk metafor, den afspejler sociale og kulturelle brudflader i familiens samspil med omgivelserne og i familiens eget indre liv.

Det afsluttende kapitel 6 hedder *Familien i fremtiden – på vej mod en ny betydning?* Det har Per Schultz Jørgensen som hovedforfatter, men bygger på overvejelser, som alle har bidraget til. Her forsøger vi at nærme os de problemstillinger, der både omfatter familiens stærke og svage sider. Hvilke udfordringer står den over for? Hvad er omkostningerne ved tidens familieliv? Hvor ligger familiens muligheder – og hvilke nye perspektiver åbner sig for fremtidens familieliv? Det er spørgsmålene, vi behandler i bogens sidste kapitel.

Denne bog er ikke en traditionel lærebog, blandt andet fordi dens form hele tiden veksler mellem præsentation af fagstof og refleksion og diskussion heraf. Derfor tror vi også, at bogen kan bruges på flere måder. Én er i studiesammenhæng i forbindelse med undervisning. En anden er som håndbog i forskellige sammenhænge. En tredje måde kan defineres som den personlige. Vi håber, bogen kan inspirere sin læser til at forholde sig kritisk til en lang række spørgsmål omkring børn og familie – og de muligheder familien har i dag. Det er det debatskabende plan, hvor læseren efter mødet med bogen går i gang med sin egen refleksion. Temaet familie og børn er et uafsluttet tema, både i teori og praksis.

Marts 2008

Lars Dencik, Per Schultz Jørgensen og Dion Sommer